Inkomensongelijkheid en arbeidsmarkt: Wat te doen?

Wiemer Salverda (AIAS-HSI/AMCIS-UvA)

ISLSSL/Levenbach Seminar *European Pillar of Social Rights*

VU Amsterdam, 21 juni 2019

Vooraf

- Dank voor de uitnodiging, een essentieel maar ook des te moeilijker ingrediënt van sociale cohesie
- Kleine groep → meteen om verheldering vragen, maar discussie apart houden aan het eind
- Want ik begin met een economenverhaal om implicaties te beargumenteren voor beleid en arbeidsrecht, die ik vandaag graag wil bespreken (zie slot van de hand-out)
- Dat economenverhaal schetst de relatie tussen arbeidsmarkt en inkomensongelijkheid t.b.v. arbeidsrechtelijke effecten in de reële economie
- Mijn basis: LoWER (1996-2008, lage lonen), GINI (2009-2014, inkomensverdeling), WRR (2014-2017, ongelijkheid, middenklasse), ILO (2017-18: convergentie en EPSR, 2016-17: ongelijkheid)

Argumentatie

- Inkomensverdeling: de full-time eenverdienersmaatschappij is passé
- Dat heeft ingrijpende gevolgen voor de wederzijdse verhouding tussen arbeidsmarkt en inkomen
- Die gevolgen zijn van groot belang voor de onderkant van de arbeidsmarkt: lage lonen en laaggeschoolde banen en de relatie met armoede, en precaire arbeidsrelaties dwz flexcontracten
- En daarmee voor beleid: de contract- en loonvorming door sociale partners, belastingheffing, en arbeidscontractwetgeving; met belangrijke consequenties voor de verhouding tussen sociale partners (onmachtig geworden) en de staat (afschuivende/afhankelijke beleidsvorming)
- Heel Europa zit in hetzelfde schuitje* – maar de Nederlandse Flexplosie is uitzonderlijk, ze strijdt met Europese convergentie en roept de vraag op wat de EPSR op dit punt kan betekenen m.n. Beginsel 5

- *) Zie tussen haakjes vermelde waarden in diverse grafieken

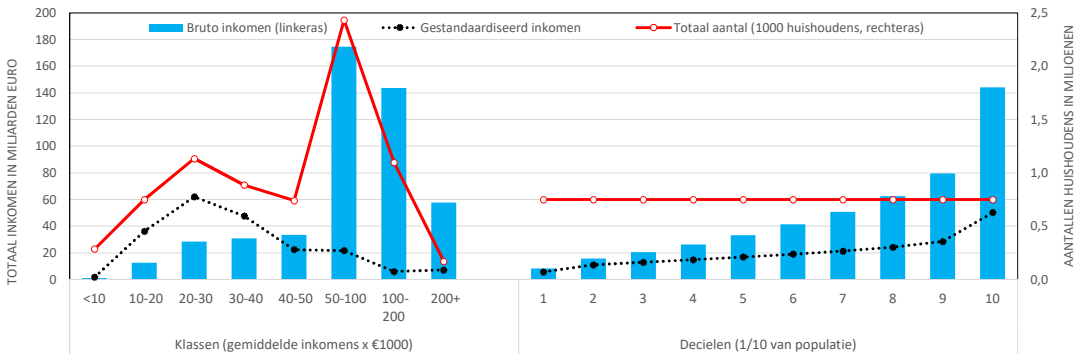
Inkomensverdeling

- Eerst een korte uitleg van het begrip inkomensverdeling; het betreft:
- Uitsluitend geldinkomen, op jaarbasis
- Huishoudens, op een rij gezet naar de hoogte van hun inkomen (rechts oplopend)
- Bruto inkomen (uit markt + uitkeringen) of gestandaardiseerd inkomen (bestedingsmogelijkheden van het netto inkomen afhankelijk van de omvang van het huishouden en de schaalvoordelen van samenwonen → inkomensbeleid i.h.a. en armoede i.h.b.)
- De aandacht richt ik vervolgens op de positie van ‘arbeidshuishoudens’ (die het meerendeel van hun inkomen halen uit loon) binnen de inkomensverdeling van alle huishoudens

Twee presentaties van dezelfde inkomensverdeling: ingedeeld naar klassen van inkomen of naar decielen van de populatie. De keuze van klassen is willekeurig. Decielen vormen een meer intuïtieve en gestandaardiseerde manier. Hun inkomensbreedte wordt groter naar rechts. Verder hierop richten.

Inkomensverdelingen: Klassen versus Decielen, NLD 2014

***Leeswijzer**: In de inkomensklasse met een gemiddeld inkomen tussen 50-100.000 bevinden zich 2,4 miljoen huishoudens. Ze hebben 174 miljard bruto inkomen. Alle 10 decielen tellen 750.000 huishoudens.*

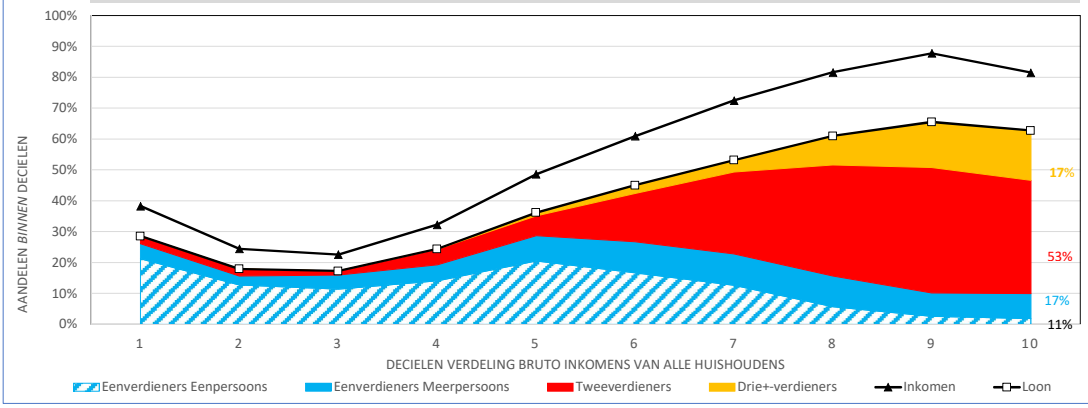

Nationale totalen van Bruto inkomen: 418 miljard euro, Gestandaardiseerd inkomen: 205 miljard euro, en Huishoudens: 7,5 miljoen.

Arbeidshuishoudens leveren een fundamentele bijdrage aan de inkomensongelijkheid.
Deze is gebaseerd op hun aantal verdieners.
Meer dan de helft (53%) van alle loon gaat naar tweeverdienershuishoudens.

Percentages van inkomens en lonen van arbeidshuishouden *binnen* inkomensdecielen, NLD 2014

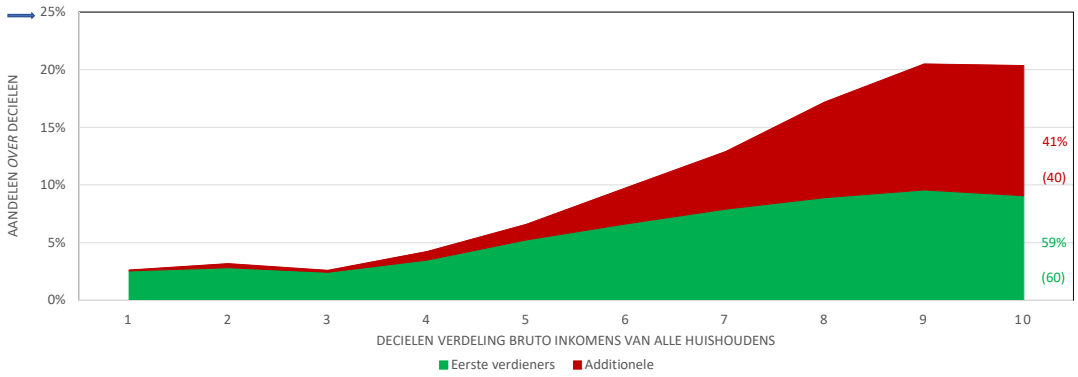
***Leeswijzer**: In hoogste deciel (10) omvat het inkomen van arbeidshuishoudens 82% alle inkomen en hun loon 63%. Van alle loon ontvangen Drie+-huishoudens 17% enz. (groepstotalen over alle 10 decielen).*

Veel werknemers zijn Additionele verdieners (41% - EU27 40%), in huishoudens hoger op in de inkomensverdeling.* ***Zij vormen de meerderheid van de werknemers in de negende en tiende deciel.***
Drie kwart van de werknemers deelt het huishouden met een of meer andere werknemers.

Spreiding van individuele werknemers naar verdienerspositie in het arbeidshuishouden *over* inkomensdecielen, NLD 2014

***Leeswijzer*: Aan de onderkant, in deciel 1, zijn bijna alle werknemers Eerste verdiener. NB: Eenverdieners onder de Eerste verdieners vormen in deciel 1 92% van alle werknemers, in deciel 10 slechts 6%.**

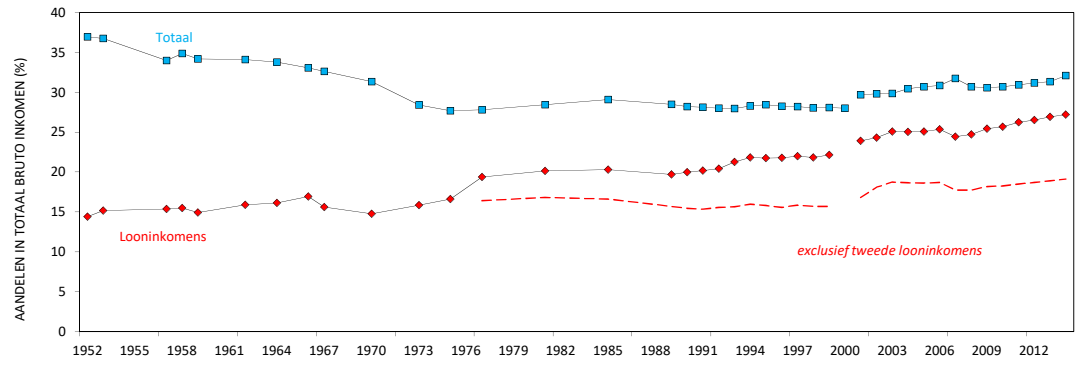

* Additionele verdieners zijn gedefinieerd als werknemers met minder looninkomen dan de eerste verdiener in twee- en drie+-verdienershuishoudens

Drastisch grotere rol op lange termijn voor (tweede) looninkomens in de top van de verdeling.
Het belang van looninkomens aan de top stijgt van 14% naar 27% in 2014, dat van overige topinkomens daalt van 23% naar 5%. Het belang van tweede looninkomens groeit naar 8%.

Inkomenstop-10% met aandeel van (tweede) looninkomens, NLD 1952-2014

***Leeswijzer*: In 1952 ontvangt de Top-10% 37% van alle bruto inkomen: 14% voor looninkomens plus 23% voor ondernemings-, vermogens- en pensioeninkomens.**

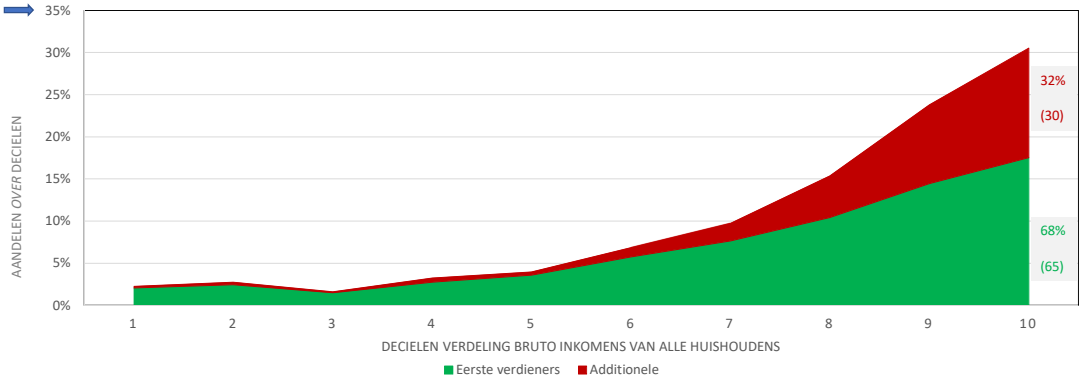

Salverda (2019b)

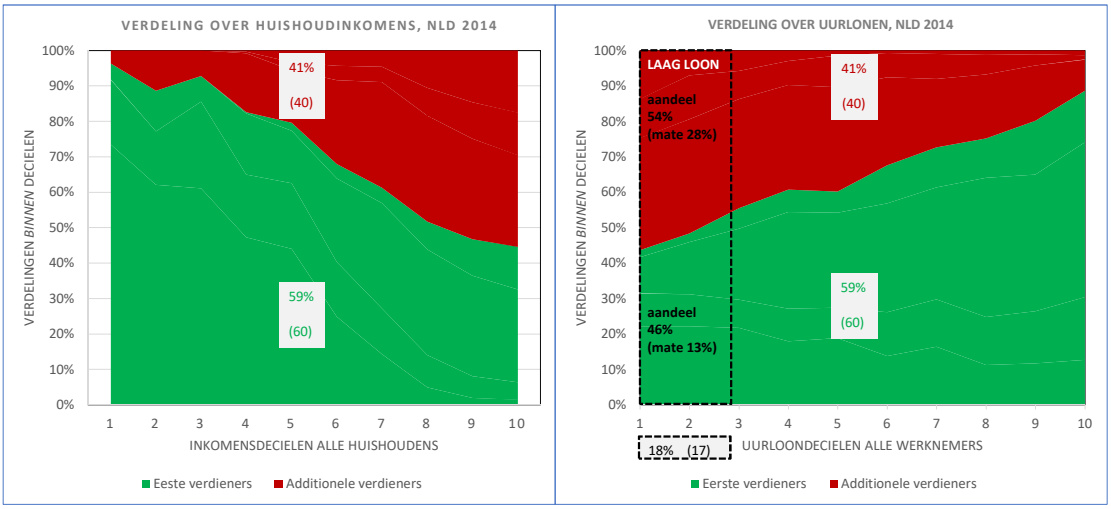
Hoog opgeleiden zijn sterk geconcentreerd aan de top van de inkomensverdeling, voor Eerste en Additionele verdieners samen. Ze zijn vaker Eerste verdiener (68% i.p.v. 59%), en combineren dus ook met lagere opleidingen, nog wel.

Spreiding van *hoogopgeleide* werknemers naar positie in arbeidshuishoudens *over* inkomensdecielen, NLD 2014

***Leeswijzer*: Van de hoopgeleide werknemers (=100%) in arbeidshuishoudens is 32% additionele verdiener van Twee- of Drie+-verdiener; in EU27 30%.**

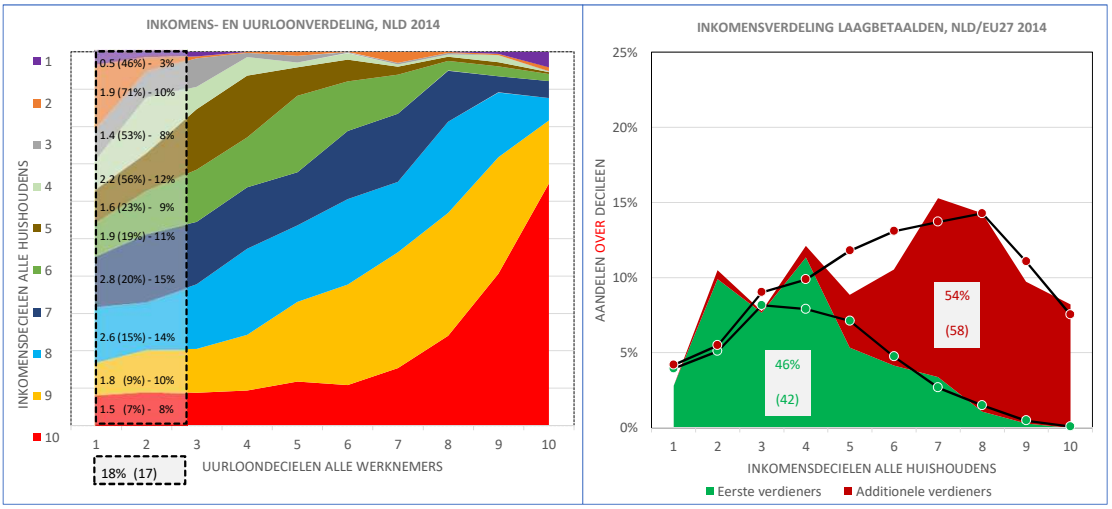

Inkomens- en uurloonverdeling zijn elkaars spiegelbeeld: Additionele verdieners zijn geconcentreerd aan de top van de inkomensverdeling en aan de onderkant van de uurloonverdeling, en zijn vaker laagbetaald (28%); voor Eerste verdieners geldt het omgekeerde (13%).*

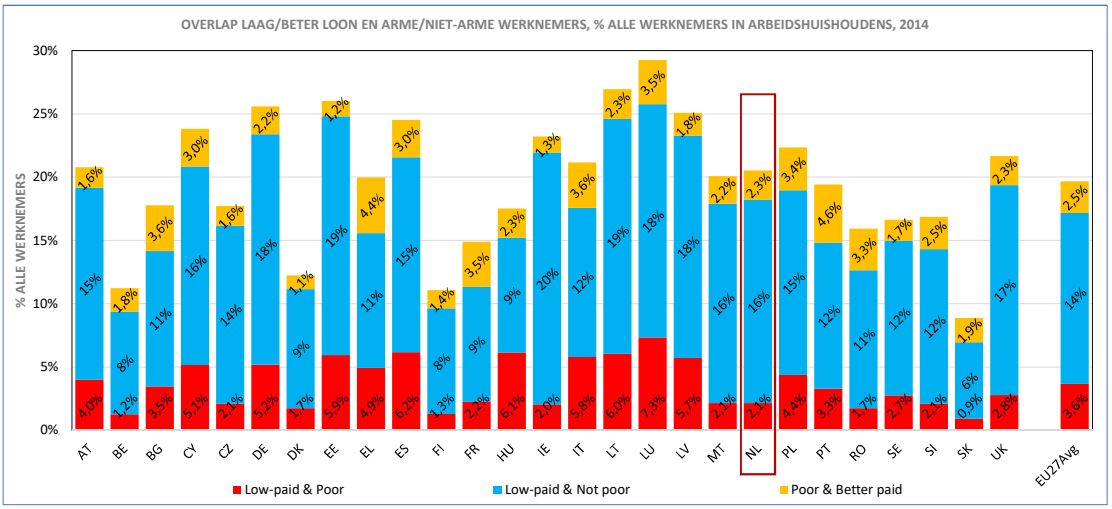
* Laag uurloon is gedefinieerd als minder dan twee erde van het mediane (=middelste) uurloon

Lage lonen zijn verbreid over de hele inkomensverdeling en zijn vaker te vinden aan de inkomenstop (8%) dan aan de onderkant (3%). Aan de top bevinden zich uitsluitend laagbetaalde Additionele verdieners en geen Eerste verdieners, en omgekeerd aan de onderkant.

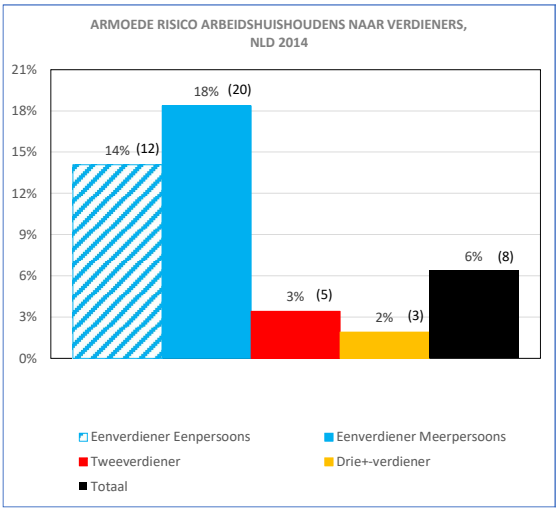
* Laag uurloon is gedefinieerd als minder dan twee derde van het mediane (=middelste) uurloon

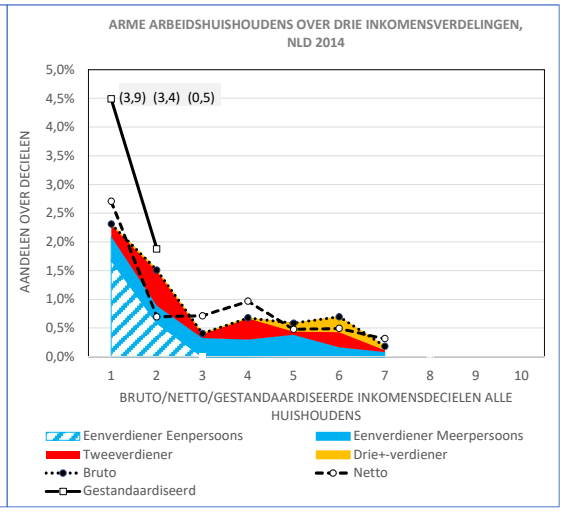
Laagbetaalden en werkende armen verschillen sterk. De meeste laagbetaalde werknemers bevinden zich in niet-arme huishoudens (16 van de 18%; EU27: 14 van de 17%). Werkende armen verdienen vaker een beter uurloon (2,3%) dan een laag (2,1%). (EU27 echter: 2,5% tov 3,6%)*

* Werkende armen zijn werknemers uit arme arbeidshuishoudens, gedefinieerd als een *gestandaardiseerd* inkomen van minder dan 60% van het mediane inkomen (EU definitie)

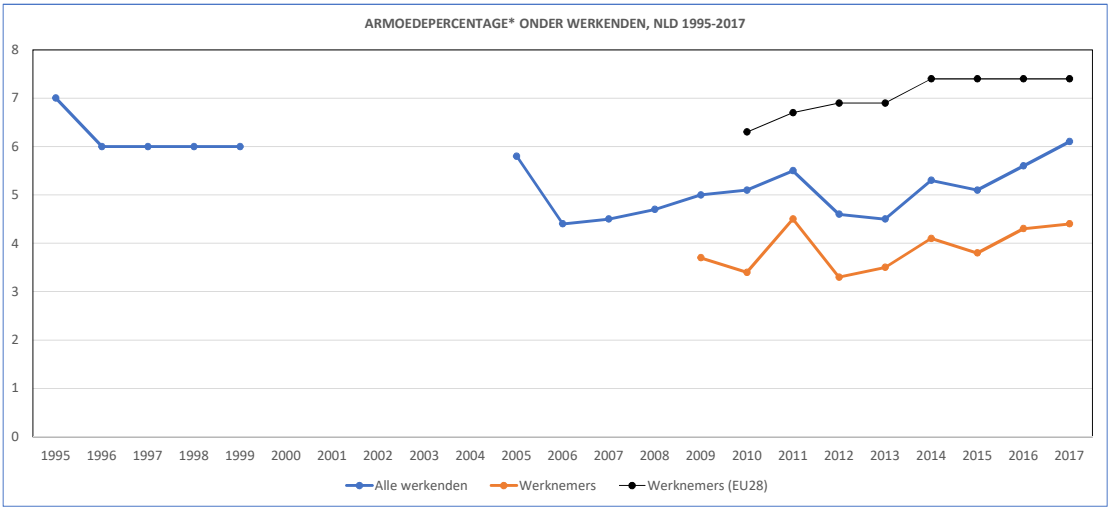
De armoede van arbeidshuishoudens hangt sterk af van het aantal verdieners.
Ze zijn opvallend hoog te vinden in de bruto- en netto-inkomensverdeling (6e deciel = tot € 58.000 resp. 36.000) maar worden sterk beïnvloed door standaardisering (<23.000), vanwege de omvang van het huishouden.

* Werkende armen zijn werknemers uit arme arbeidshuishoudens, gedefinieerd als een *gestandaardiseerd* inkomen van minder dan 60% van het mediane inkomen (EU definitie)

Geleidelijke stijging van het percentage arme werknemers in recente jaren.
Armoede onder àlle werkenden ligt hoger, beweegt weinig op langere termijn maar groeit niettemin recent iets sterker dan onder werknemers.

* Werkende armen zijn werknemers uit arme arbeidshuishoudens, gedefinieerd als een *gestandaardiseerd* inkomen van minder dan 60% van het mediane inkomen (EU definitie)

Tussenstand 1

- De combinatie van lonen in huishoudens gist onder het oppervlak van de inkomensverdeling en leidt tot een radicaal ander perspectief dan de eenverdienersmaatschappij
- Arbeidshuishoudens zijn geconcentreerd onder hogere inkomens, dankzij meerverdiener-huishoudens, waaronder frequent hoogopgeleide tweeverdieners
- Lage uurlonen zijn gespreid over de hele inkomensverdeling via Additionele verdieners, en staan lang niet gelijk aan werkende armoede en omgekeerd.
- De standaardisering van inkomens heeft een veel groter effect op werkende armen dan belastingheffing (van bruto naar netto).

Explosie flexibele contracten in Nederland

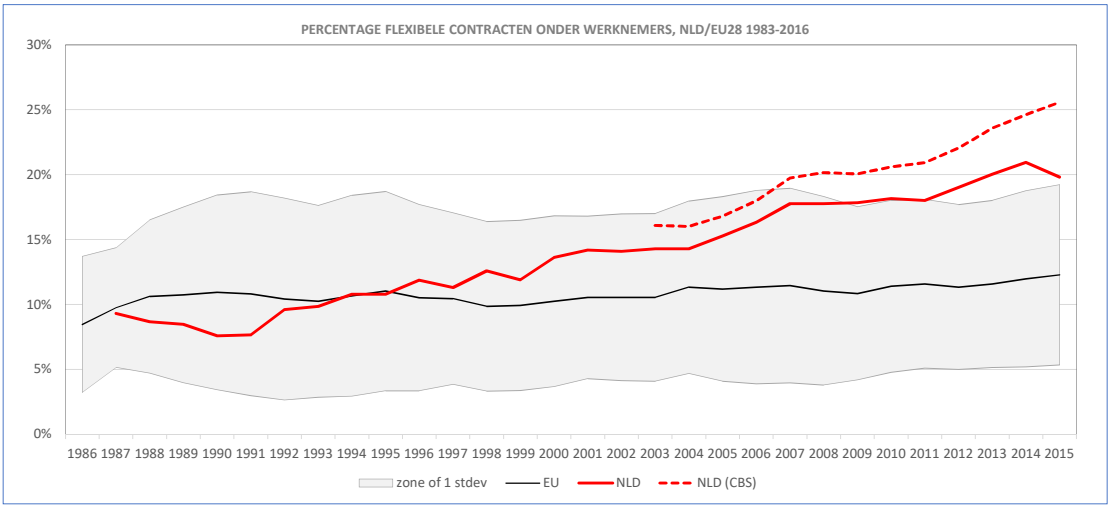
Opwaartse convergentie van de lidstaten is een belangrijk doel van de EU, in het bijzonder sinds de afkondiging van de European Pillar of Social Rights in november 2017.

Mijn analyse (2005-2016) van 19 headline en secondary EU indicatoren voor EPSR met 19 aanvullende indicatoren ontleend aan Eurostat:

"… the Netherlands is in many respects an above-average performer for the Pillar of Social Rights, though some of that may be overestimated due to the extensive role of part-time jobs – hours worked are actually below average. However, the financial crisis has pushed many Dutch trends downward, closer to the EU28 average. Wage and income trends diverged though and Dutch working-time patterns remain very different from the EU average and show a very different outcome in terms of persons involved (headcount) and work effort expended (hours count). The most important exception, however, concerns temporary employment contracts. These show rapid growth, especially during the period covered by the indicators above, which has led the country on a swiftly diverging path away from the EU average. Though the Netherlands shares such a high incidence with several other countries, these show considerable decline (Spain) or stagnation instead of growth (Poland, Portugal)." (Salverda, 2019a, 262-263).

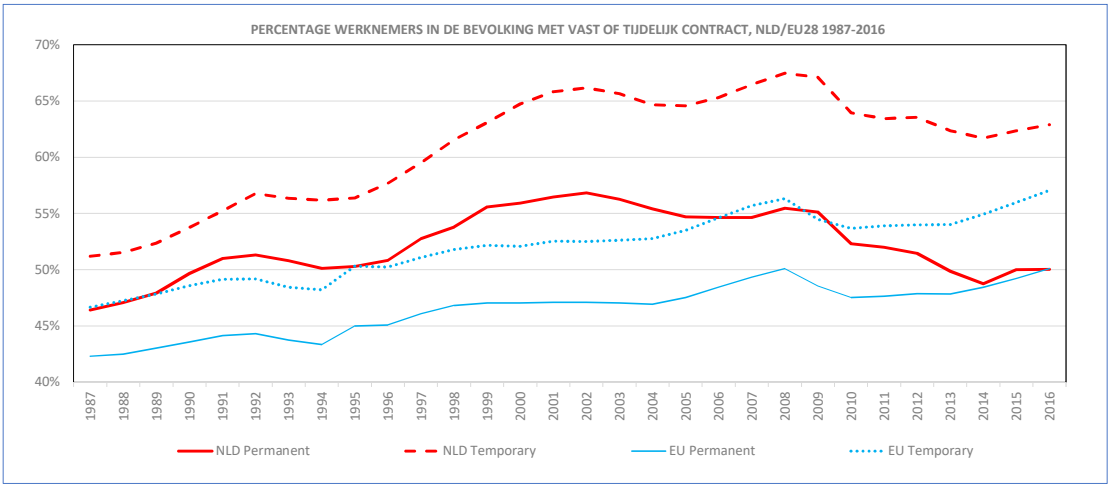
- De Nederlandse flexibiliteit dringt vaste contracten weg in alle richtingen.
- Net als lage lonen zijn tijdelijke contracten verspreid over de hele inkomensverdeling.

Flexibele arbeidscontracten in Nederland groeien na 1995 snel en onverminderd weg van het Europese gemiddelde. Het CBS (inclusief vaste contracten zonder vaste uren) legt het percentage nog hoger dan Eurostat . Steeds uitsluitend werknemers.*

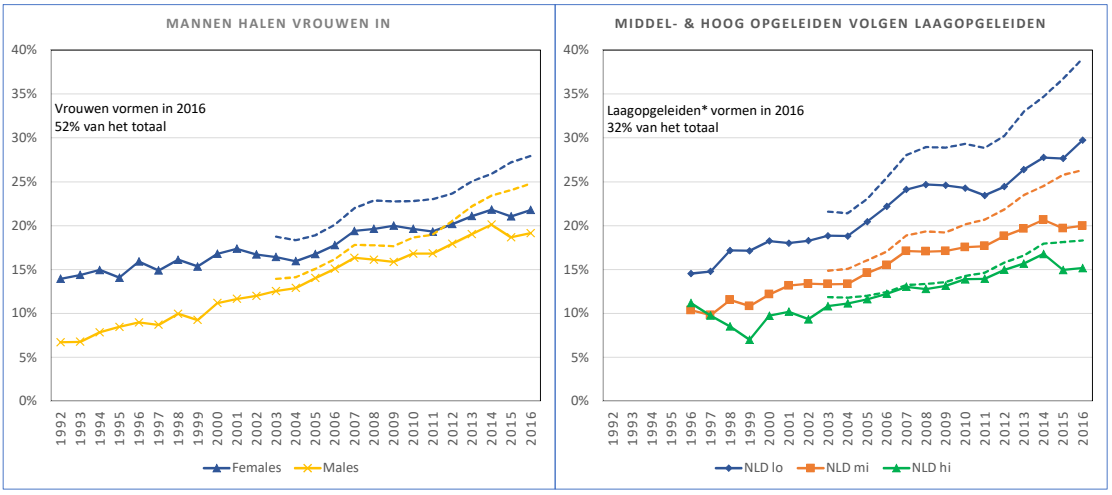
* Aantal landen in het EU gemiddelde stijgt van 8 in 1983 naar 28 in 2003, maar de invloed op het gemiddelde is gering.

De Nederlandse werkgelegenheidsvoorsprong op het Europese gemiddelde is inmiddels geheel gereduceerd tot een overschot aan flexibele contracten; de vaste-werkgelegenheidgraad is afgezakt naar het gemiddelde.

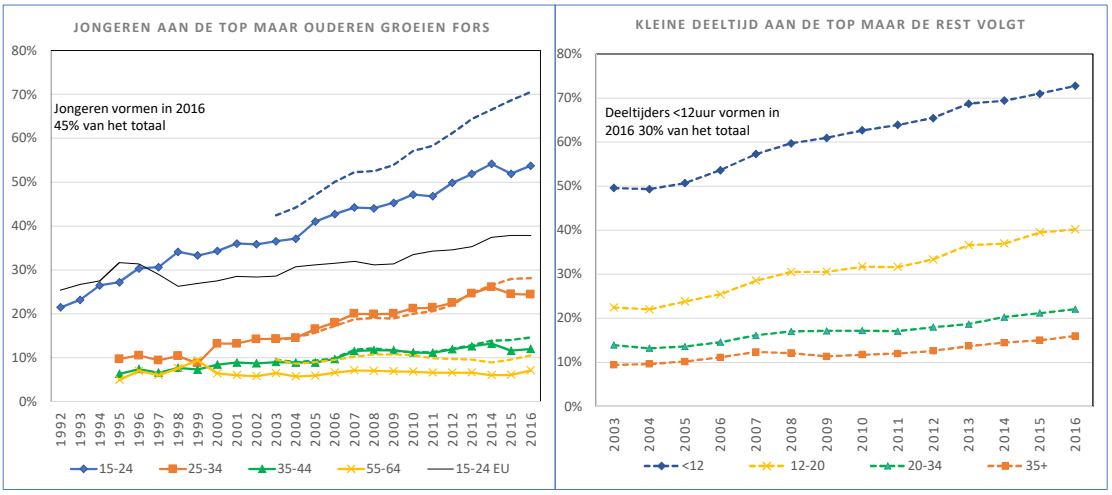
Data from ELFS

Expansie van flexibele contracten in alle dimensies
1. Geslacht & Opleiding
De niveaus verschillen maar de groei is even sterk.

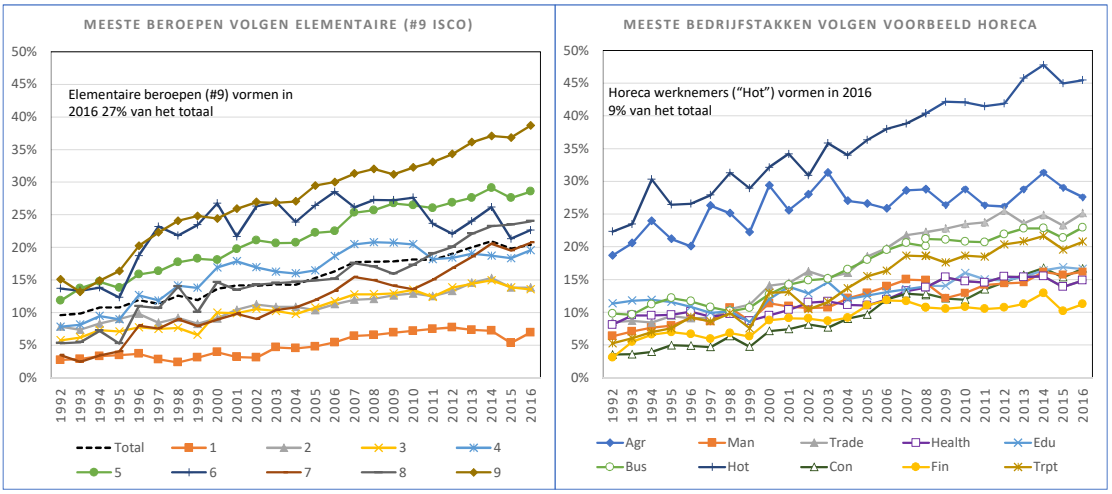
Streepjeslijnen van CBS. *) NB: Veel jongeren volgen nog een opleiding en zijn in die zin niet laagopgeleid.

Expansie van flexibele contracten in alle dimensies
2. Leeftijd & Arbeidsduur
De niveaus verschillen maar de groei is even sterk.

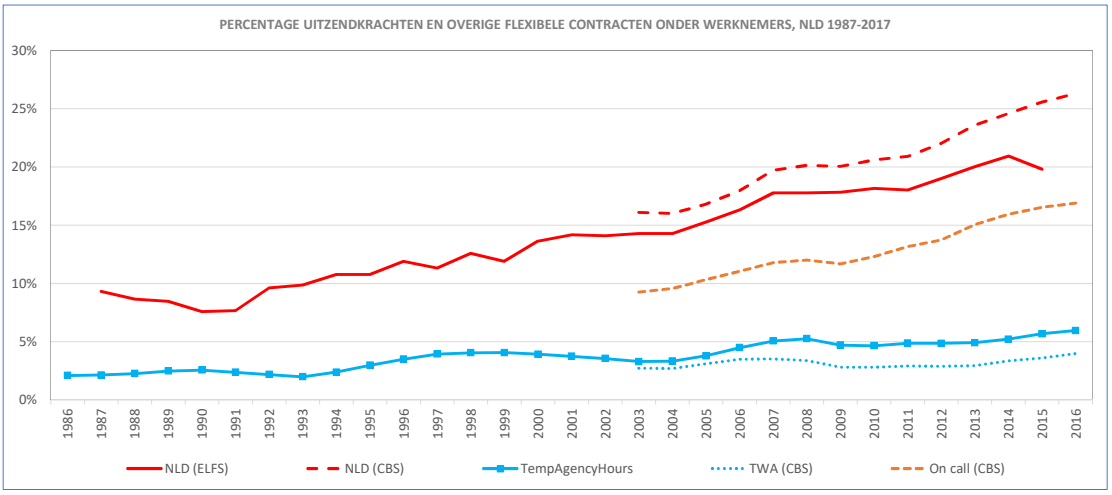
Streepjeslijnen van CBS

Expansie van flexibele contracten in alle dimensies
3. Beroepen & Bedrijfstakken
Wederom verschillende niveaus maar dezelfde snelheid

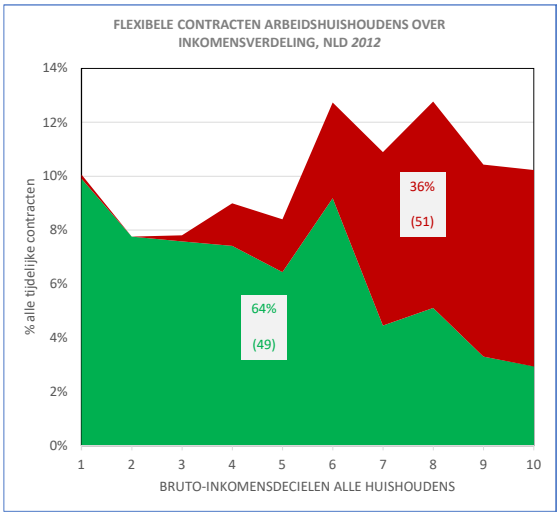
Streepjeslijnen van CBS

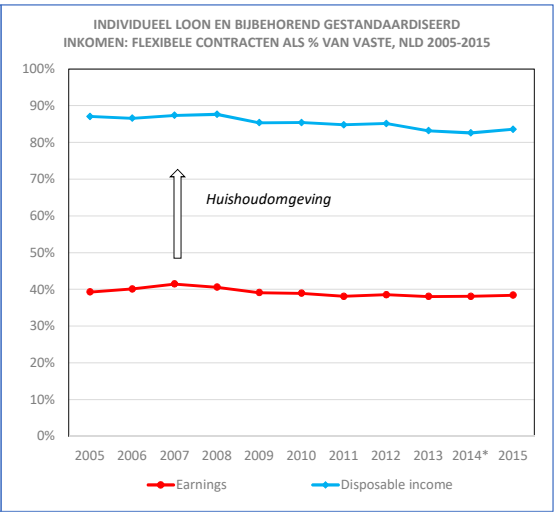
Uitzendwerk (TWA) verdubbelt begin jaren 90 maar groeit verrassend weinig sindsdien (+100.000 vanaf 2003).
Flexibele contracten met individuele werkgevers exploderen: + 1 miljoen vanaf 2003.

Streepjeslijnen van CBS

Flexibele contracten zijn gespreid over de hele inkomensverdeling met een accent aan de bovenkant, vooral maar niet uitsluitend vanwege Additionele verdieners. Het gestandaardiseerde inkomen van flexibele contracten verschilt daarom verrassend weinig van vaste (gemiddeld).

Tussenstand 2

- Flexibele contracten zijn ver boven het Europese gemiddelde uit gegroeid
- De groei overdekt de arbeidsmarkt in alle denkbare richtingen
- Ze betreft bijna volledig contracten met individuele werkgevers; de omvang van uitzendwerk stijgt maar weinig
- Flexibele contracten zijn gespreid over de hele inkomensverdeling, opnieuw tot aan de top vooral via Additionele verdieners
- Het gestandaardiseerde huishoudinkomen van flexibele werknemers ligt (*gemiddeld*) dicht bij dat van degenen met een vast contract; dat betekent niet dat werknemers tevreden zijn met flexibiliteit (slechts 20%)

Beleid 1. Inkomensongelijkheid en armoede

- De spreiding van lage lonen over gehele inkomensverdeling spreidt in dezelfde mate ook de effecten van beleid dat gericht is op verbetering van de beloning aan de onderkant (arbeidskorting, subsidies, minimumloon); dit maakt het enerzijds verhoudingsgewijs duur voor de onderkant, en anderzijds ineffectief voor een vermindering van inkomensongelijkheid
- Het geldt in het bijzonder voor de loonvorming van sociale partners, die individueel is en geen rekening kan en mag houden met de combinatie van lonen in huishoudens
- Dezelfde spreiding stelt ook de zin ter discussie van het scheppen van laagbetaald werk als remedie voor werkloosheid; de les van de afgelopen decennia is dat individuele werkgelegenheidsgroei goeddeels is beland in huishoudens met werk
- De relatief geringe betekenis van lage lonen voor werkende armen en het grote effect van inkomensstandaardisering wijzen op het belang van gerichte inkomensherverdeling die rekening houdt met het huishouden: kinderbijslag/-basisinkomen, earned income tax credit
- De combinatie van lonen, die huishoudinkomens hoog maken, bemoeilijkt solidariteit: waarom herverdelen naar even hoge lonen die het in hun huishouden zonder combinatie moeten stellen? Een nieuw sociaal contract is nodig, dat bijvoorbeeld uitkeringsrechten verleent aan partners die erkend niet in staat zijn te werken

Beleid 2. Flexibiliteit 1

- Zoals in de 19e eeuw de *Waterwolf* het vasteland rondom de Haarlemmermeer wegvrat en Amsterdam bedreigde, ondermijnt nu de *Flexwolf* het vaste contract en de gehele Nederlandse arbeidsmarkt
- Het is gebaseerd op de massale benutting door individuele werkgevers van de mogelijkheden die geschapen zijn ten behoeve van de uitzendarbeid in de deal Flex en Zekerheid van sociale partners van 1996, en de daarop volgende wetgeving van 1999; wel de letter maar niet de geest van de overeenkomst, en niet tot de orde geroepen door hun vertegenwoordigers
- Tegelijkertijd ‘domesticeerde’ de deal het uitzendwezen door verbeterde institutionalisering, dat eigen cao’s kreeg en ook daarmee publieke aandacht; met succes, zoals de toegenomen feeling voor het publieke belang en de relatief bescheiden groei van uitzendwerk suggereren
- Eerder leverde de invoering van de Poortwachter functie de oplossing voor de breed groeiende arbeidsongeschiktheid
- In beide ligt de mogelijke win-win oplossing van het enorme flexprobleem: maak uitzendbureaus de Poortwachters voor alle tijdelijke contracten (m.u.v. van proeftijd voor een vast contract); het is hun belang, teneinde vaste aanstelling te voorkomen, om de arbeidskracht aan de werkgever over te dragen, het is het belang van de werkgever om de extra kosten van uitzendwerk te vermijden
- Bedenk daarbij dat de omvang van uitzendarbeid in Nederland internationaal gezien al relatief groot is

Beleid 2. Flexibiliteit 2

- De spreiding over de hele inkomensverdeling van flexibele contracten, met de huishoudondersteuning van de betrokkenen die ze implicert, ondermijnt potentieel de mogelijkheden van collectieve actie die nodig is om de werkgeversvertegenwoordigers hun achterban te laten disciplineren
- Sociale dialoog biedt daarom geen oplossing (gedemonstreerd door werkgevers bij de evaluatie van EU directives – nb tekstboekvoorbeelden van sociale dialoog, maar die is zo zwak als de zwaktste partner) en overheidsactie is onmisbaar (gedemonstreerd door Asscher en Koolmees)
- Wat sociale dialoog niet kan oplossen zullen individuele rechten moeten doen
- De *European Pillar of Social Rights* wijst letterlijk in die richting met Beginsel #5 Veilige en flexibele werkgelegenheid, sub d:

  Arbeidsrelaties die leiden tot onzekere arbeidsvoorwaarden worden voorkomen, onder meer door een verbod op misbruik van atypische arbeidsovereenkomsten. Een proeftijd moet een redelijke tijdsduur hebben.
- 'Verbod' betekent dat overheid aan zet is: spits de betrokken BW bepaling simpelweg toe op uitzendbureaus

N.B.

- Nu het tweeverdienen het uitgangspunt vormt van bestedingsmogelijkheden, en het steeds meer gaat samenvallen met hoge opleiding, moet de aandacht – naast de arbeidsmarkt – ook uitgaan naar de huishoudvorming, met name van lager opgeleiden
- Minstens zo belangrijk als het tijdelijk contract, maar niet behandeld, is de fragmentering van de onderkant in kleine baantjes – generaliseer de 24-uur/week regel, die al aanwezig is in LIV lage-inkomensvoordeel (1248 uren/jaar), en ook de ZZP-eis (1225)

Verder lezen?

NEDERLAND

- Salverda en Rook (te verschijnen). "De innige verstrengeling van arbeidsmarkt- en inkomensongelijkheid". In: Keune, Tros and Been, eds. *Hoe goed werkt Nederland?* (ter gelegenheid van AIAS-HSI Conferentie 23 september 2019)
- Salverda (2019b). *Top Incomes, Income and Wealth Inequality in the Netherlands: The first 100 Years 1914–2014 – what's next?* World Inequality Database WID.World Working paper 2/2019. https://wid.world/document/top-incomes-income-and-wealth-inequality-in-the-netherlands-the-first-100-years-1914-2014-whats-next-wid-world-wp-2-2019/
- Salverda (2019a). "The Netherlands: From convergence to divergence in Europe? Social dialogue and industrial relations in the face of household labour supply." In: Vaughan-Whitehead, ed. *Towards Convergence in Europe: Institutions, Labour and Industrial Relations.* Edward Elgar. https://www.e-elgar.com/shop/towards-convergence-in-europe
- Salverda en Thewissen (2018b). http://www.mejudice.nl/artikelen/detail/tweeverdieners-dreigen-elitaire-groep-van-hogeropgeleiden-te-worden
- Salverda (2018b). "The Netherlands: Is the Polder Model behind the curve with regard to growing household income inequality?" Vaughan-Whitehead, ed. *Reducing Inequalities in Europe. How Industrial Relations and Labour Policies Can Close the Gap.* Edward Elgar. http://www.e-elgar.com/shop/reducing-inequalities-in-europe
- Salverda en Thewissen (2018a). "How has the middle fared in the Netherlands? A tale of stagnation and population shifts*."* In: Nolan, ed., *Inequality and Inclusive Growth in Rich Countries: Shared Challenges and Contrasting Fortunes*. Oxford University Press. https://global.oup.com/academic/product/inequality-and-inclusive-growth-in-rich-countries-9780198807032?q=brian%20nolan&lang=en&cc=nl
- Salverda (2017b). "Hollen om stil te staan? Tweeverdieners en de Nederlandse middenklasse sinds 1990." In: Engbersen, Snel en Kremer, eds. *De Val van de Middenklasse? Het Stabiele en Kwetsbare Midden*. WRR, Den Haag. https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2017/07/06/de-val-van-de-middenklasse-per-hoofdstuk
- Salverda en Brals (2016). "Opleiding, deeltijdarbeid en huishoudens: Meritocratie op de arbeidsmarkt sinds 1990". In "de Beer & Van Pinxteren, eds. *Meritocratie. Op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* 135-164. Amsterdam University Press. https://oapen.org/search?identifier=609931
- Salverda (2015a). "Merit en werk in 1960–2010: Effecten van de Nederlandse onderwijs- en deeltijdtsunami's". In: Van de Werfhorst, red. *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. 53–81. Amsterdam University Press. https://www.aup.nl/en/book/9789089647498/een-kloof-van-alle-tijden
- Salverda (2014). "De tektoniek van de inkomensongelijkheid in Nederland." In: Kremer, Bovens, Schrijvers en Went, red. *Hoe ongelijk is Nederland?*, 39-58. WRR / Amsterdam University Press, 2014. https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/verkenningen/2014/06/04/hoe-ongelijk-is-nederland/Hoe+ongelijk+is+Nederland.epub

Verder lezen?

INTERNATIONAAL

- Salverda (te verschijnen). "Can the Europe Union maintain and improve income inequality?" In: Fischer and Strauss, eds. *Income, wealth, consumption, wellbeing and inequality in Europe*. Oxford University Press.
- Salverda (2018a). "Household income inequalities and labour market position in the European Union." *CES Ifo Forum, 2018, June,* 19:2, 35–43. https://www.ifo.de/DocDL/CESifo-Forum-2018-2-salverda-income%20inequality-june.pdf
- Salverda (2017a). "Low earnings and their drivers in relation to in-work poverty". Lohmann & Marx, ed. *Edward Elgar Handbook of Research on In-Work Poverty*. https://www.e-elgar.com/shop/handbook-on-in-work-poverty
- Salverda (2016b). "The European Union's income inequalities". *Research on Finnish Society*. 9: 19-32. http://www.finnresearch.fi/06EUinequality.pdf
- Salverda (2016a). *The Tsunamis of Educational Attainment and Part-time Employment, and The Change of the Labour Force 1960-2010: What Can Be Learned about Self-reinforcing Labour Market Inequality from the Case of The Netherlands in International Comparison*? ImPRovE Discussion Paper No 16/04, University of Antwerp. http://improve-research.eu/?page_id=37.
- Salverda (2015). "EU policy making and growing inequalities." *European Economy - Discussion Paper 008.* European Commission ECFIN. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/eedp/pdf/dp008_en.pdf
- Salverda (2015b). "Individual earnings and household incomes: Mutually reinforcing inequalities? *European Journal of Economic and Economic Policies,* 12:2, 190–203. https://www.elgaronline.com/view/journals/ejeep/12-2/ejeep.2015.02.05.xml
- Salverda en Checchi (2014). "Labour-market institutions and the dispersion of wage earnings." In: Atkinson & Bourguignon, eds. *Handbook of Income Distribution vol. 2.* 1535–1727. Elsevier / North Holland. http://store.elsevier.com/product.jsp?isbn=9780444594303 See also: https://www.iza.org/publications/dp/8220/labour-market-institutions-and-the-dispersion-of-wage-earnings
- Salverda & Haas (2014). "Earnings, employment and income inequality". In: Salverda et al., editors. *Changing Inequalities in Rich Countries: Analytical and Comparative Perspectives.* 49–81. Oxford University Press. http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199687435.001.0001/acprof-9780199687435-chapter-3

Bronnen

- CBS: Inkomensverdeling Klassen versus Decielen, en Flex (waar aangegeven)
- CBS en TNO: voor inkomen flexibele en vaste contracten
- Eurostat: European Labour Force Survey ELFS voor Flex
- EU SILC, eigen berekeningen (met dank aan Veerle Rook) op microdata: voor al het overige. Betreft steeds het jaar 2014 uit het Survey van 2015, behalve voor flexibele contracten: jaar 2012 uit Survey van 2013